

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 27-555-053-055.1/.3 : 929.532] (477.5) «1836/1860»

DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2019.4\(28\).338](https://doi.org/10.33782/eminak2019.4(28).338)

СТАТЕВОВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВТОРНО ВІНЧАНИХ НАРЕЧЕНИХ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЦЕРКОВНИХ ОБШУКІВ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ 1836-1860 рр.)

Олена Бороденко

Полтавський національний педагогічний ун-т імені В.Г. Короленка (Полтава, Україна)

e-mail: elena_bs@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0292-9310>

У статті порушується проблема вивчення вікових особливостей наречених, які повторно утворили сімейні союзи. Використовуючи матеріали шлюбних обшуків 1836-1860 рр. з Лівобережної України, вперше проведено історико-демографічний аналіз вікових показників повторно вінчаних осіб обох статей у п'ятирічних вікових групах. Виявлено чисельну перевагу чоловіків-повторношлюбників на відміну від жінок. Наймолодшими овдовілими нареченими були 20-річні. Найстаршими виявлено 53-річну вдову та вдівця 67 років. Високу шлюбну активність овдовілі жінки продемонстрували у віці 20-34 років. У вікових групах 35-39 років та 45-69 років у статевовіковому співвідношенні кількісно переважали чоловіки-наречені. Удови користувалися шлюбним попитом тільки перебуваючи у фертильному віці. Натомість, удівці були затребувані на шлюбному ринку навіть у літніх роках.

Ключові слова: вік, вікові групи, повторно вінчані наречені, церковні обшуки, шлюб

Постановка проблеми. У сучасному історіописанні все помітніше теми, які піднімають до обговорення питання родинного життя українства, адже сім'я – це найнижча ланка суспільства, з якої розпочинається конструювання великого загалу – держави. Актуальність досліджень про простолюди і родинні відносини стає помітною з другої половини XIX – початку XX ст. На шпальтах періодичних видань, збірників наукових праць, монографій простежувалися нові методологічні підходи у вивченні історичного минулого власного народу. З'являлися розвідки історико-демографічного, етнографічного, географічного напрямку, які описували особливості природи, історії, побутового життя людей, народні звичаї й обряди, соціально-економічні умови розвитку, представляли багатий статистичний матеріал про демографічні процеси людності окремих регіонів українських земель і, тим самим, підкреслювали взаємозалежність названих факторів та їхній вплив на родинні відносини¹. Започатковані нові підходи історичних досліджень набули нового розмаху на

¹ Арендаренко Н. Записки о Полтавской губернии, Николая Арендаренка, составленныя въ 1846

початку ХХІ ст. Родзинкою у широкому дослідницькому полі виявилися історико-демографічні студії.

Наукова новизна. У статті вперше проведено статевовіковий аналіз за показниками повторно вінчаних осіб, які були виокремлені за матеріалами церковних обшуків 1836-1860 рр., згруповані у п'ятирічні вікові групи та розмежовані за гендерною ознакою у дві таблиці. Під повторношлюбниками розуміємо тих наречених, які уклали новий сімейний союз, тобто хоча б один раз вже перебували у шлюбі, але потім опинилися у розлученому чи овдовілому статусі².

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проведення історико-демографічного аналізу наречених обох статей неможливе без залучення публікацій авторів, які прямо або опосередковано торкалися проблеми шлюбності та, зокрема, повторної шлюбності. Передусім, використано дослідження зарубіжних вчених: англійського – Д. Хаджнала (J. Hajnal), польських – К. Гурної (K. Górna), М. Копчинського (M. Korczyński), Ц. Кукльо (C. Kuklo), французьких – Л. Анрі (L. Henri) та А. Блюма (A. Blum), а також Ж. Бардета (J. Bardet).

Джерельна база дослідження представлена шлюбними обшуками восьми парафій трьох лівобережних губерній, Полтавської, Харківської та Чернігівської: Хрестовоздвиженської церкви с. Вовківці Роменського повіту Полтавської губернії за 1838-1847 рр.; Варваринської церкви м. Кролевець Кролевецького повіту Чернігівської губернії за 1836-1857 рр.; Покровської церкви м. Кролевець Кролевецького повіту Чернігівської губернії за 1839-1853 рр.; Михайлівської церкви с. Мельня Кролевецького повіту Чернігівської губернії за 1846-1860 рр.; Різдово-Богородичної церкви с. Миколаївка Роменського повіту Полтавської губернії за 1838-1841 рр. та 1854-1858 рр.; Покровської церкви с. Реутинці Кролевецького повіту Чернігівської губернії за 1836-1854 рр.; Іллінської церкви м. Суми Сумського повіту Харківської губернії за 1843-1849 рр.; Хрестовоздвиженської церкви с. Хижки Конотопського повіту Чернігівської губернії за 1840-1857 рр.³ Під церковними (шлюбними) обшуками розуміємо такі книги, які укладалися священниками парафіяльних церков напередодні вінчання. «Обыскные книги» були запроваджені з метою упередження порушень населенням матримоніальних⁴ вимог. Одним із положень такої церковної документації була перевірка допустимого і недозволеного віку наречених для проведення таїнства вінчання⁵. У випадку повторношлюбних осіб зверталася увага на другу вікову ви-

году. Въ трехъ частяхъ. Ч. II. Полтава: Въ типографіи Губернскаго Правленія, 1849. 393 с.; Щелковъ К.П. Историческая хронологія Харьковской губерніи. Харьковъ: Въ Университетской Типографіи, 1882. 380 с.; Памятная книга Полтавской губерніи, за 1865 годъ, изданная Полтавскимъ губерскимъ статистическимъ комитетомъ, составлена членом-секретаремъ комитета Павломъ Бодянскимъ. Полтава, 1865. Отдѣль IV. 1375 с.

² Рыбаковский Л.Л. (ред.). Демографический понятийный словарь. Москва: ЦСП, 2003. С. 208.

³ Державний архів Сумської області (далі – ДАСО). Ф. 71. Оп. 1. Спр. 5. 90 арк.; Ф. 834. Оп. 2. Спр. 2. 53 арк.; Ф. 834. Оп. 2. Спр. 4. 108 арк.; Ф. 844. Оп. 1. Спр. 3. 83 арк.; Ф. 844. Оп. 1. Спр. 6. 73 арк.; Ф. 855. Оп. 1. Спр. 41. 91 арк.; Ф. 865. Оп. 1. Спр. 13. 136 арк.; Ф. 1036. Оп. 1. Спр. 5. 118 арк.; Ф. 1036. Оп. 1. Спр. 27. 26 арк.; Ф. 1071. Оп. 1. Спр. 3. 121 арк.; Ф. 1187. Оп. 1. Спр. 10. 180 арк.

⁴ Матримоніальний – пов'язаний з одруженням, подружнім життям; шлюбний. Див.: Словник української мови: [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні; редкол.: І.К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ: Наук. думка, 1973. Т. IV. с. 652.

⁵ Бороденко О. Церковні обшуки як історичні джерела у дослідженні шлюбної проблематики першої половини ХІХ століття // Емінак: науковий щоквартальник. 2018. № 4 (24) (жовтень-грудень). Т. 1. С. 117-121.

могу, за якою не допускалися до шлюбу наречені старші 80 років⁶. В аналізованих джерелах таких порушень не виявлено.

Метою дослідження є вивчення вікових особливостей повторно вінчаних осіб обох статей у п'ятирічних вікових групах за матеріалами церковних обшуків 1836-1860 рр. окремих парафій Полтавської, Харківської та Чернігівської губерній. Методологічною основою дослідження є використання міждисциплінарного підходу, який ґрунтується на поєднанні методик історико-демографічних і гендерних студій, квантитативного, історико-порівняльного аналізу тощо. З метою «олюднення» та конкретизації історичного матеріалу було наведено приклади наречених-повторношлюбників і процитовано фрагмент із твору художньої літератури.

У статті спробуємо з'ясувати кількісні відмінності головних учасників повторних вінчань за статевою ознакою; пояснити методику проведення вікових підрахунків за церковними джерелами; виявити відмінності віку наймолодших і найстарших наречених-повторношлюбників обох статей; проаналізувати маскуліно-фемінне (чоловічо-жіноче) співвідношення у п'ятирічних вікових групах, вказати на гендерно-вікові тотожності або відмінності повторношлюбності.

Виклад матеріалу. Спочатку кожного повторно вінчаного учасника таїнства шлюбу було виокремлено у досліджуваних документах окремих населених пунктів за гендерною ознакою та шлюбним віком, потім репрезентовано у відповідній віковій групі першої або другої таблиць (див. табл. 1 і 2). Таблиця 1 представлена 305 вдівцями-повторношлюбниками. Удів, які вийшли заміж повторно, виявилось на третину менше – 191 особа. Їхні кількісні та вікові дані показані у таблиці 2. Подібно до методики обрахунку віку першошлюбності наречених, запропонованої Д. Хаджналом, до уваги бралися тільки чоловіки та жінки, які повторно реєстрували сімейний союз⁷. Для прикладу, у подружній парі напівдругого характеру, коли наречений був удівцем, а наречена – незаміжня, обраховувався вік лише нареченого. У випадку участі обох головних дійових осіб шлюбного процесу в овдовілому статусі – враховувався маскуліний і фемінний матримоніальний вік. Ще двісті років потому Зюсмільх назвав тенденцію утворення повторних шлюбів «polygamia successiva», тобто «послідовною полігамією». За умов нестачі чоловіків або жінок шлюбного віку на допомогу приходила «послідовна полігамія», коли одруження вдівців/удовиць на незаміжніх/неодружених компенсували надлишок жінок або чоловіків⁸.

В основу конструювання таблиць покладено принцип розподілу населення за статтю та віком згідно з економічним типом, запропонованим Л. Анрі⁹. Таблиці розпочинаються з вікової групи 20-24 років, оскільки наймолодшими овдовілими особами обох статей були 20-річні. Такого віку був лише один наречений-повторношлюбник з м. Крелевець. Міщанин Ісак Фомин Романець 28 липня 1846 р. повинчався з удовою, старшою на десять років, колишньою дружиною померлого міщанина Костянтина Щербака Анною. Для обох шлюб був другим¹⁰.

На протигагу одинаку-вдівцю, 20-річних удовиць, які виходили заміж повторно,

⁶ Полное собрание законов Российской империи, с 1646 года [в 45 т.]. СПб.: Тип. II Отд. Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1830. Собрание первое. Т. XII. С. 285.

⁷ Хаджнал Д. Европейский тип брачности в ретроспективе // Брачность, рождаемость, семья за три века: Сб. статей / [под ред. А.Г. Вишневого и И.С. Кона]. Москва: Статистика, 1979. С. 26.

⁸ Ibid. С. 57.

⁹ Анри Л., Блюм А. Методика анализа в исторической демографии [пер. с фр. С. Хока и Ю. Егоровой]. Москва: РГУ, 1997. С. 23, 70, 145.

¹⁰ ДАСО. Ф. 834. Оп. 2. Спр. 4. Арк. 28зв.

було аж четверо. Двоє осіб так само з м. Кролевець. Першою була Варвара Олексієва Семенцова, вдова померлого службовця-писаря квартирної комісії Григорія. Жінка 1 жовтня 1845 р. обрала для утворення сім'ї 22-річного неодруженого, учня молодшого лікаря Прокопа Руденка¹¹. Другою нареченою виявилася вдова, поміщицька селянка колезького асесора Миколи Балабіна Павлина Алексєєва Качанова. Молода жінка 21 травня 1851 р. взяла шлюб із 40-річним селянином Логіном Єфімовим Литвиновим. Представники подружньої пари уклали шлюб вдруге¹². Третьою 20-річною вдовою-козачкою була мешканка с. Мельня Настасія Самуїлівна Фесенкова, яка 19 січня 1859 р. вийшла заміж за «холостяка» 30 років, відставного солдата Київського гусарського полку Давида Ємельянова Данькова¹³. Четвертою, з числа наймолодших овдовілих жінок, виявилася сумчанка, поміщицька селянка Пелагія Терентєєва Безсмерта. Наречена побралася 22 жовтня 1843 р. з неодруженим 23-річним поміщицьким селянином Стефаном Антоновим Вивченком¹⁴. Отже, кількісно з-поміж наймолодших наречених-повторношлюбників переважали вдовиці.

Представлені таблиці маскулінних і фемінних даних закінчуються різними віковими групами. Зокрема, в останню чоловічу вікову категорію включені 65-69-річні вдівці. Така розмежованість була визначена віком найстаршого нареченого, який повторно вінчався. Ним виявився 67-річний міщанин, мешканець м. Кролевець, удівець за першим шлюбом Яків Костянтинівич Ряпуха. Наречений 1 листопада 1837 р. взяв за нову дружину молодшу на 25 років міщанську дівчину, 43-річну Параскеву Романа Романюка¹⁵. До числа найстарших удівців, які наважилися на пізній повторний шлюб, можна зарахувати мешканців с. Мельня та с. Хижки. Першу подружню пару утворив 6 жовтня 1854 р. 65-річний казенний селянин Іоанн Михайлов Тяжин із вдовицею за першим чоловіком того ж соціального статусу Дар'єю Іонівною Єртіховою 47 років¹⁶. Для чоловіка шлюб був третім, а для жінки – другим. Другий повторний сімейний союз був зареєстрований між кріпосними селянами одного власника Іваном Сергєєвим Кардашом 62 років і 40-річною Іриною Федоровою Касяною. Вінчання задеклароване шлюбним обшуком 18 травня 1855 р. Головні учасники таїнства одружилися вдруге¹⁷.

Звернімо увагу на те, що у новоутворених родинях дружини молодші від чоловіків із віковою різницею від 18 до 25 років. Жінки не перетнули межу 50-річного, позарепродуктивного віку, очевидно, ще сподівалися на дітонародження у новому шлюбі. Французький учений Ж. Бардет зауважує, що п'ятдесятирічним віком обмежуєтьсяпологова функція жінки¹⁸ і закінчується фертильний вік¹⁹. Утворення різновікових матримоніальних союзів можна пояснити нестачею «вільних» для одру-

¹¹ ДАСО. Ф. 834. Оп. 2. Спр. 4. Арк. 24.

¹² ДАСО. Ф. 1187. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 159зв.

¹³ ДАСО. Ф. 855. Оп. 1. Спр. 41. Арк. 81зв.

¹⁴ ДАСО. Ф. 71. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 7зв.-8.

¹⁵ ДАСО. Ф. 83. Оп. 2. Спр. 2. Арк. 445зв.

¹⁶ ДАСО. Ф. 855. Оп. 1. Спр. 41. Арк. 50зв.

¹⁷ ДАСО. Ф. 865. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 114зв.

¹⁸ Bardet J. Urodzeni w kontekście płodności naturalnej // Przeszłość demograficzna Polski/ Materiały i studia. Wrocław: Wydawnictwo Historyczne Poznań. Wrocław, 2002. № 23. S. 7.

¹⁹ Фертильний (репродуктивний) вік – період у житті жінки, протягом якого вона здатна до виношування та народження дитини. Як правило, під репродуктивним віком розуміється для жінок вік 15 до 44-49 років. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. Москва: ООО «НИЦ ИНФРА-М», 2012. С. 76.

ження чоловіків тотожних або суміжних вікових груп, тому жінкам, які прагнули заміжжя та продовження роду, доводилося задовольнятися шлюбами з літніми чоловіками. Припустимо, що з такою мотивацією вперше виходила заміж 43-річна згадана вище Параскева за найстаршого кралевецького нареченого. Проте, не можна відкидати матеріальну привабливість домогосподарств удівців. До того ж не забуваймо, що людей від 60 років за біологічним типом відносять до категорії старих, а з 65-річного віку – до осіб постпродуктивного віку²⁰. У реєстраційних джерелах, як зазвичай, наголошували на їхній непрацеспроможності²¹. На схилі літ більшість з овдовілих чоловіків прагнули бути доглянутими. Змінюваність соціальної позиції жінок і чоловіків з настанням старості, на думку польського вченого Ц. Кукльо, потребувала опікування ними родин або локальних притулків²².

На відміну від найстарших наречених-повторношлюбників, фемінна таблиця значно коротша. Останньою віковою групою, представленою в ній, є 50-54 років. Така ситуація, очевидно, пов'язана з особливим 50-річним позагенеративним віком жінки, коли більшість жінок втрачала здатність народжувати дітей. Польський дослідник М. Копчинський указує на те, що у цьому віці наступала жіноча старість, принаймні на 10 років раніше, ніж чоловіча²³. Інша дослідниця К. Гурна подібно виокремлює початок похилого віку жінок із 50 років²⁴. Тому, через таку фемінну фізіологічну особливість, жінок у вікових межах названої групи було обмаль, лише дві. Найстаршою нареченою-повторношлюбницею виявилася кралевецька 53-річна вдова за першим чоловіком, селянка поміщика Миколи Балабіна Ірина Іванівна Клименкова. Вона 8 лютого 1842 р. вийшла заміж за кріпосного селянина згаданого власника, тотожного з нею віком, вдівцем за другою дружиною Мойсея Ієремії Вегерю²⁵. На межі фертильності виявилася й інша вдовиця – 50-річна козачка Стефанида Федорова Савченкова. Наречена 2 червня 1843 р. побралася з однілітком-удівцем козацького походження Віталієм Миколаєвим Запорожцем²⁶.

Дані вікових груп обох таблиць створюють можливості для історико-порівняльного аналізу вікових особливостей наречених-повторношлюбників за гендерною ознакою. У першій віковій групі 20-24 років чисельно переважали вдовиці (13,6%) на відміну від чоловіків (8,5%). Різниця – 5,1%. Подібні тенденції зберігаються й у наступних трьох групах. Жінок-повторношлюбниць (26,2%) більше вийшло заміж у віці 25-29 років у порівнянні з чоловіками цього сімейного статусу (18,7%). Відсоткова перевага становила 7,5%. У вікових межах 30-34 років жіноча матримоніальна активність була наявною з різницею у 5,8% (25,1% проти 19,3).

На нашу думку, таку ситуацію можна пояснити декількома чинниками. По-перше, незаміжні жінки, вже апіорі, виходили заміж, у середньому, на 2 роки раніше ніж

²⁰ Анри Л., Блюм А. Указ. раб. С. 23.

²¹ Бороденко О.А. «Божа вдова» як релігійна модель поведінки самотньої жінки в Гетьманщині // Ранньомодерна Україна на перехресті цивілізацій, культур, держав та регіонів. Київ: Інститут історії України НАН України, 2014. С. 198.

²² Kukło C. Gospodarstwo domowe osób starszego pokolenia w miastach na ziemiach polskich w epoce późnofeudalnej // Kwartalnik historii kultury materialnej. Warszawa, 2010. S. 122.

²³ Korpczyński M. Starość nie radość? Ludzie starzy na wsi kujawskiej schyłku XVIII stulecia // Zapiski historyczne. Poświęcone historii pomorza i krajów bałtyckich. Toruń, 1996. S. 51.

²⁴ Górna K. Śmierć «ze starości» – o ludziach starych i długowiecznych na podstawie wybranych metryk śląskich z XVIII i pierwszej połowy XIX wieku // Przeszłość demograficzna Polski / Materiały i studia. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2010. № 29. S. 72.

²⁵ ДАСО. Ф. 1187. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 82.

²⁶ ДАСО. Ф. 1071. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 69зв.-70.

неодружені чоловіки, зрозуміло що й у повторношлюбності вони були лідерами. По-друге, опинившись у статусі вдівства, молоді жінки репродуктивного віку поспішали утворити новий сімейний союз, передусім, з метою дітонародження. По-третє, маскулінну меншість можна пояснити можливим недообліком, адже значна частина чоловіків обирала собі нових дружин з інших населених пунктів. Відповідно до шлюбних вимог того часу, вінчання проходили у церквах парафіянками яких були жінки-наречені. Недаремно французькі вчені Л. Анрі й А. Блюм називають такі повторні шлюби втраченими²⁷.

У наступних вікових групах 35-39 років, 45-49 років ситуація змінюється на користь маскулінності: 18,4% проти 15,7%, 11,5% проти 4,2%. Вікові маскуліно-фемінні розбіжності становили 2,7% і 7,3%. Така матримоніальна активність чоловіків, на відміну від жінок, була пов'язана з високою жіночою смертністю (особливо при пологах), адже таких жінок можна вважати пізньородящими. Овдовілі, ще репродуктивного віку чоловіки, як зазвичай, недовго перебували у самотньому стані, адже діти від попереднього шлюбу та хатня домашня робота вимагали жіночого догляду, тобто нового одруження та можливого народження дітей від інших дружин.

Лише у віковій категорії обох статей 40-44 років, чоловічі показники (13,8%) з різницею в 0,3% були майже тотожними з жіночими даними (14,1%). Таку відмінність можна пояснити загальними тенденціями, виявленими французькими вченими Л. Анрі та А. Блюмом, характерними для людської популяції. З сорокарічного віку в статевовіковому співвідношенні тимчасово переважали чоловіки, хоча у літньому віці знову кількісно випереджали жінки²⁸. Припускаємо, що для цієї вікової групи, аналізованої української спільноти, було характерне тотожне кількісне співвідношення представників обох статей. Цей вік можна вважати переломним для жінки, адже вона вступала у фазу закінчення фертильності, а з-поміж жінок, які пізно народжували, зростала пологова смертність. Натомість, кількісно чоловіки вікової групи 40-44 років, очевидно, переважали жінок.

Наречені-вдовиці, які були старшими за сорок років, за народними прикметами втрачали жіночу привабливість і тому не мали великого попиту на шлюбному ринку. Проте, відомий письменник М. Гоголь у своєму творі «Вечера на хуторі близ Диканьки» (1829-1832 рр.) описує вдову Солоху, одночасно як жінку, яка вступила у межу закінчення фертильності, але, у той же час, як досвідчену, яка нібито грається чоловіками: «Мать кузнеца Вакулы имела от роду не больше сорока лет. Она была ни хороша, ни дурна собою. Трудно и быть хорошею в такие года. Однако ж она так умела причаровать к себе самых степенных козаков... И, к чести ее сказать, она умела искусно обходиться с ними»²⁹. Наведене висловлювання підкреслює фемінну особливість даного віку. Жінкам доводилося використовувати свою привабливість і хитрощі, щоб бути конкурентними молодшим дівкам і вдовам.

У наступних вікових групах 50-54 років, 55-59 років, 60-64 років, 65-69 років спостерігаємо незначну маскулінну шлюбну активність: 7,5%, 1,3%, 0,3%, 0,7%. Жінки, які, як уже вище зазначено, були представлені лише віковою групою 50-54 років (1,1%), із закінченням репродуктивного віку втрачали шанси як на перше, так і повторне одруження. Порівняно з жінками, чоловіки продовжували користувалися

²⁷ Анри Л., Блюм А. Указ. раб. С. 144-145.

²⁸ Анри Л., Блюм А. Указ. раб. С. 27-29.

²⁹ Гоголь Н.В. Вечера на хуторі близ Диканьки: Повести, изданные Пасичником Рудым Паньком / [Худож. В.И. Жерибор]. Харьков: Прапор, 1982. С. 97.

попитом на шлюбному ринку.

Висновки. Отже, проведений квантитативний аналіз вікових даних наречених обох статей дозволив виявити певні гендерні особливості повторношлюбності. По-перше, кількісну перевагу в одну третину вдівців (305), які утворили нові сімейні союзи, на відміну від жінок (191) можливо пояснити декількома чинниками. Доволі частим явищем для вдівців було недотримання шестимісячного жалобного терміну після смерті жінок, коли наявність дітей і необхідність упорядкування господарського життя власного домогосподарства, диктували вимогу швидкого повторного одруження. До того ж, чоловікам було дещо легше знайти нову дружину для сімейного життя з-поміж незаміжніх жінок. Натомість, не всякий неодружений чоловік погоджувався одружитися на вдовиці з дітьми. Дж. Хаджнал наголошує, що чоловіки одружувалися у будь-якому випадку, а відсоток жінок, які виходили заміж, визначається наявністю чоловіків³⁰.

По-друге, виявлено наймолодших осіб-повторношлюбників обох статей – це 20-річні. Найстаршими з-поміж наречених були вдовиця 53 років і вдівець 67 років, що вказує на відсутність попиту на наречених-удів, починаючи з 50-річного позарепродуктивного віку. На противагу жінкам, чоловіки майже до 70-річного віку одружувалися повторно. У наречених-чоловіків пізнього шлюбного віку наречені були молодшими на 18-25 років. По-третє, історико-порівняльний аналіз вікових особливостей наречених обох статей, які уклали нові шлюби, продемонстрував окремі відмінності. Зокрема, вдовиці-повторношлюбниці кількісно переважали у віці від 20 до 34 років. Лише у віковій групі 40-44 років статевовікове співвідношення наречених було майже тотожним. У групі 35-39 років і з 45-річного й до 70-річного віку, чисельно більшу матримоніальну активність проявили вдівці-повторношлюбники. Натомість, удовиці, починаючи з 40-річного віку й до закінчення фертильного віку (50 років), демонстрували спад шлюбної мобільності. Головними причинами вважаємо неспроможність до дітонародження і високу пологову смертність жінок пізнього фертильного віку. По-четверте, в аналізованих джерелах не виявлено порушень однієї з шлюбно-вікових вимог: відсутні наречені старші 80 років.

REFERENCES

- Arendarenko, N.** (1849). *Zapiski o Poltavskoi gubernii Nikolaia Arendarenka sostavlennye v 1846 godu* [Proceedings about Poltava province by Nikolai Arendarenko are made in 1846]. (Vol. 1). Poltava: V tipografii Gubernskago Pravleniya [in Russian].
- Bardet, J.** (2002). Urodzeni w kontekście płodności naturalnej. *Przeszłość demograficzna Polski. Materiały i studia (Wrocław)*, 23, 7-19 [in Polish].
- Bilodid, I.K.** (Ed.) (1973). *Slovník ukraínskoi movy* [Ukrainian Dictionary]. Vol. IV (p. 652). Kyiv: Naukova Dumka [in Ukrainian].
- Borodenko, O.A.** (2014). «Bozha vdova» yak relihiina model povedinky samotnoi zhinky v Hetmanshchyni. [«God's widow» as a religion model of behavior of a lonely woman in the Hetmanship]. In: *Rannomoderna Ukraina na perekhrestí tsyvilizatsii, kultur, derzhav ta rehioniv = Early modern Ukraine on the cross of civilizations, cultures, states, and regions* (pp. 195-203). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Borodenko, O.** (2018). Tserkovni obshuky yak istorychni dzherela u doslidzhenni shliubnoi problematyky pershoi polovyny XIX stolittia [Church Searches as Historical Sources in the Study of Marital Problems of the First Half of the 19th century]. *Eminak*, 4 (24), Vol. I, 117-121 [in Ukrainian].
- Gogol, N.V.** (1982). *Vechera na khutore bliz Dikanki: Povesti. izdannyye Pasichnikom Rudym Pankom* [Evening on a khutor near Dikanka: Narratives published by Pasichnyk Rudy Pank]. Kharkiv: Prapor [in Russian].

³⁰ Хаджнал Д. Указ. раб. С. 58.

- Górna, K.** (2010). Śmierć «ze starości» – o ludziach starych i długowiecznych na podstawie wybranych metryk śląskich z XVIII i pierwszej połowy XIX wieku. *Przeszłość demograficzna Polski. Materiały i studia (Wrocław)*, 29, 69-98. [in Polish].
- Henri, L. & Blyum, A.** (1997). *Metodika analiza v istoricheskoi demografii* [Methods of analysis in historical demography]. Moscow: RGGU [in Russian].
- Khadzhnal, D.** (1979). Europejskii tip brachnosti v retrospektive [European type of nuptiality in retrospect]. In: *Brachnost, rozhdaiemost, semia za tri veka: sbornik statei* (pp. 14-71). Moscow [in Russian].
- Kopczyński, M.** (1996). Starość nie radość? Ludzie starzy na wsi kujawskiej schyłku XVIII stulecia. In: *Zapiski historyczne. Poświęcone historii pomorza i krajów bałtyckich* (pp. 45-63). Toruń [in Polish].
- Kukło, C.** (2010). Gospodarstwo domowe osób starszego pokolenia w miastach na ziemiach polskich w epoce późnofeudalnej. In: *Kwartalnik historii kultury materialnej* (pp. 121-133). Warszawa [in Polish].
- Raizberg, B.A., Lozovskii, L.Sh. & Starodubtseva, E.B.** (2012). *Sovremennyi ekonomicheskii slovar* [The Modern Socioeconomic Dictionary]. Moskva: OOO «NITs INFRA-M» [in Russian].
- Rybakovskiy, L.L.** (Ed.). (2003). *Demographicheskiiy poniatyinyi slovar* [Demographic thesaurus]. Moscow [in Russian].
- Shchelkov, K.P.** (1882). *Istoricheskaiia Khronolohiia Kharkovskoi hubernii* [Historical chronology of Kharkov region]. Kharkov [in Russian].

Olena Borodenko

(Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava, Ukraine)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0292-9310>

Age-Specific Features of Secondly Wedded People (on Materials of Church Searches in Left-Bank Ukraine 1836-1860)

The paper deals with the problem of studying the age characteristics of remarried people who re-formed families. Using church records of the 1836-1860 marriage searches in eight parishes of Left-Bank Ukraine, an attempt to perform the historical and demographic analysis of age-related remarriage of both sexes in five-year age groups is made for the first time.

The research is focused on a multidisciplinary approach since methods of historical demography and gender studies are combined. Quantitative analysis is based on the processing of materials of registration sources, aimed at the calculation and systematization of numerical data of the remarried person's age. Age characteristics are studied through the prism of comparative analysis of the information about both sexes.

Two gender-separated tables based on the studied age rates have been created. A one-third numerical advantage of remarried men (305), as opposed to women of similar marital status (191), has been found out. The youngest re-married men and women were 20 years old. The oldest was a 53-year-old widow and a widower of the age of 67. Historical and demographic analysis of remarried in five-year age groups shows the high marital activity of widows aged 20-34, and almost equal marital activity of both sexes of 40-44 age range. In the age groups of 35-39 and 45-69, the male ratio was predominant. The widows between the age of 40 and 50 showed low marital mobility. There are only single cases of women who remarried after the age of 50 when they were beyond reproductive age. Widowed women enjoyed marital demand only when they were in fertile age because they were capable of childbearing. Instead, aged widowers were in demand in the marriage market, and their wives, usually, were much younger, with the disparity in the age of 18-25 years. People older than 80, who would have violated their marriage-age requirements have not been found.

Keywords: age, age groups, secondly married people, church searches, marriage

Продовження таблиці 1
Вікові особливості повторно вінчаних чоловіків за матеріалами шлюбних обшуків 1836-1860 рр.

Вікові групи	Вік	Вовківці	Кролевець 1	Кролевець 2	Мельня	Миколаївка	Реутинці	Суми	Хижки	Разом		
										Кількість осіб		Вікові групи
										К	%	
50-54	50	3	-	3	2	-	1	1	1	11	3,6	23 (7,5%)
	51	-	1	-	1	-	-	-	1	3	1,0	
	52	1	-	-	1	-	-	2	1	5	1,6	
	53	-	-	1	-	-	-	-	-	1	0,3	
	54	1	-	-	2	-	-	-	-	3	1,0	
55-59	55	-	-	-	-	-	-	-	1	1	0,3	4 (1,3%)
	56	-	-	-	-	-	-	2	-	2	0,7	
	57	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	58	-	1	-	-	-	-	-	-	1	0,3	
	59	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
60-64	60	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1 (0,3%)
	61	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	62	-	-	-	-	-	-	-	1	1	0,3	
	63	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	64	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
65-69	65	-	-	-	1	-	-	-	-	1	0,3	2 (0,7%)
	66	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	67	-	1	-	-	-	-	-	-	1	0,3	
	68	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	69	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Разом		29	51	54	42	13	32	26	58	305 (100%)		
		9,5%	16,7%	17,7%	13,8%	4,3%	10,5%	8,5%	19,0%			

Примітка. 1. Таблиця укладена автором на основі опрацьованих джерел. 2. Скорочення: Кролевець 1 – Варваринська церква, Кролевець 2 – Покровська церква, к – кількість.

50-54	50	1	-	-	-	-	-	-	-	1	0,5	2 (1,1%)
	51	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	52	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	53	-	-	1	-	-	-	-	-	1	0,5	
	54	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Разом		20	28	41	25	9	16	18	34	191 (100%)		
		10,5%	14,7%	21,5%	13,1%	4,7%	8,4%	9,4%	17,8%			

Примітка. 1. Таблиця укладена автором на основі опрацьованих джерел. 2. Скорочення: Кролевець 1 – Варваринська церква, Кролевець 2 – Покровська церква, к – кількість.